

گۆقاری ئەکادیمیای کوردی

٢٠٢٤ ی زاینی

٢٧٢٤ ی کوردی

ژماره (٦٠)

گۆڤاری ئەکادیمیای کوردی

ژماره (٦٠) ٢٧٢٤ی کوردی ٢٠٢٤ی زاینی

سەرۆکی ئەکادیمیای کوردی و خاوەن ئیمتیازی گۆڤار
حه مه سه عید حه سه ن که ریم

سەر نووسەر:

پ.د. کاروان عومەر قادر

بەرپێوه بهری نووسین:

د. په خشان فه می فه رحۆ

دهسته ی نووسه ران:

- پ.د. قه یس کاکل توفیق

- پ.د. موحسین ئەحمەد عومەر

- پ.د. به ختیار سه جادی

- پ.د. فه ره اد قادر توفیق

- پ.ی.د. عه بدلو احید ئیدریس شه ریف

- پ.ی.د. نه وزاد ئەسوهد ئەحمەد

- د. له زگین عه بدول په حمان ئەحمەد

دهسته ی پراویژکاران:-

- پ.د. می شیل لیزه نبیرگ

- پ.د. مارتن فان برونسن

- پ.د. جه لیلی جه لیل

- پ.د. سالح ئاکین

- پ.د. جه عفهر شه یخولئیسلامی

- پ.د. عه بدول په حمان ئەداک

- پ.د. هاشم ئەحمەد زاده

کۆتبه ندکردنی به رهه مهینان

د. صباح رشید قادر

به شی زمانی کوردی / کۆلیژی زمان
زانکۆی کۆیه

ژیان دلیر هاشم

به شی زمانی کوردی / کۆلیژی زمان
زانکۆی کۆیه
zhilandlir1@gmail.com

پوخته:

ئهم توێژینه وهیه به ناویشانی (کۆتبه ندکردنی به رهه مهینان) ه که زور جار به پێی قوناغی لیکۆلینه وه زمانیه کان دوو زاراوهی جیاوازی بو به کار دیت: ١- blocking، که له کوردیی زور جار زاراوهی بلۆککردنی بو به کار دینن، که به واتای کۆتبه ندکردن دیت، ٢- هندی جاریش هیه زاراوهی competition، یان به رانبه (المنافسه) عه ره بی ده وه ستی. هه ردوو زاراوه که له رووی چه مک و میکانیزمی کارکردنیان یه ک ده گرنه وه، ئه وه پێویست به کۆتکردنی هیچ وشه یه ک ناکات، هه ولی ئیمه له م توێژینه وه یه دا خسته نه رووی ورده کاری و میکانیزمی کارکردنی ئه وه دیارده یه یه. ده بی ئه وه ش بوتر، که وا بلۆککردن هه چه نده زیاتر بواری وشه ده گرتیه وه به لام هۆکاری بلۆککردنه که دیارده که بو هه موو ئاسته کان راده کیشی. ئیمه ئه وه دیارده یه به سه ر چوار به شی سه ره کی دابه ش ده که یین، به و شیوه یه ی خواره وه: دوا پێشه کییه کی کورت. به شی یه که م بریتی ده بی له سه ره تایه ک بو روونکردنه وه ی چه مک و جووری زاراوهی بلۆککردن، هه ندی نمونه ی ئینگلیزی ده خرپته روو. له به شی دووه مدا کاریگه ری بلۆککردن سه باره ت به دیارده کانی تری وه کو به خسته کردن، چه مکی خودبپرکی و په یوه ندیی به بلۆککردنه وه ده خه ینه روو. به شی سییه م چه مکی مۆرفۆلۆجی دابه شکارانه به هه موو ورده کارییه کانیشه وه ده خاته روو. به شی چواره م بریتی ده بی له و ئاستانه ی پۆلیان ده بی له دیارده ی بلۆککردن وه کو ئاستی ده نگسازی، مۆرفۆلۆجی، پسته سازی و واتاسازی. کورته ی توێژینه وه که به زمانی عه ره بی و ئینگلیزی و ئه نجامه کان و پیزکردنی سه رچاوه کان کۆتایی توێژینه وه که ده بی.

کلپه وشه: کۆتبه ندکردن، به رهه مهینان، خودبپرکی، میکانیزم، ئاست.

پیشه کی:

- **ناونیشانی توژیینه وه که:** ئەم توژیینه وه به به ناونیشانی (کوته ندرکدنی به ره مهینان) ه، زیاتر دیاردهی بلۆککردن (کوته ندرکدن) له ئاستی وشه سازی شی ده کاته وه، به لام سروشتی توژیینه وه که ئەوه ده خوازی که شیکردنه وه کان بخریته ئاسته کانی تره وه سنووری توژیینه وه که له چوارچی وهی زاری کوردی ناوه ندییه. - **گرفتی توژیینه وه که:** گریمانە کردنی چەند پیشنیازیکی بۆ زیکردنه وهی دیارده که له ئاست مۆرفۆلۆجی کوردیدا، له شوینانهی که یاساکان پراوپر له گه ل زمانی کوردی ناگونجین.

- **ئامانج له توژیینه وه که دا:** ئامانج ئەوه یه ئەم دیارده یه به وردی به هه وونه کانیانه وه به خوینهری کورد و توژیهری کورد بناسین، چونکه ئەم دیارده یه له زمانی کوردی ئەگەر به پچرپچری باسیش کرابی، بهم جوهره له توژیینه وه یه که خهست نه کراوه ته وه.

- **ریبازی توژیینه وه که:** شیکردنه وه و لیکدانه وهی هه وونه کان به ریبازیکی وه سفی شیکاریانه له قه له م دهری، هه رچه نده جاروبار ده بی په نابهرینه به ر لایه نی میژوویی بۆ به راورد کردنی وشه کان.

- **ناوه پرۆکی توژیینه وه که:** ئەم توژیینه وه یه له چواربه ش پیک دیی و بهم شیوه یه ی خواره وه: به شی یه که م سه ره تایه ک بۆ روونکردنه وهی چه مک و جووری زاراوه ی بلۆککردن له گه ل هه ندی خسته پرووی هه وونه ی ئینگلیزی دا. له به شی دووه میشدا کاریگه ریی بلۆککردن، دیارده کانی تری وه ک به خسته کردن، چه مکی خودپرکی و په یوه ندیی به بلۆککردنه وه یه. هه روها له به شی سییه میشدا چه مکی مۆرفۆلۆجی دابه شکارانه خراوه ته پروو. له به شی چواره میشدا بریتی ده بی له و ئاستانه ی رۆلیان له دیارده ی بلۆککردن وه ک ئاسته کانی زمان ه یه. کورته ی توژیینه وه که به زمانی عه ره بی و ئینگلیزی و نه جامه کان و سه رچاوه کانی توژیینه وه که ش خراوه ته پروو.

کوته ندرکدنی به ره مهینان

۱-۱: سه ره تا

هیچ سنووریک بۆ ژماره ی ئەو وشانه نییه که له زمانیکدا به ره م دین، به لام له و شوینانه ی که له گه ل وشه که دا ناگونجی دیارده ی بلۆککردن وه کو جوړیک له و کۆتانه رۆل له به ره مهینانه که ده گیرێ، زاراوه ی بلۆککردن ده کری و لیک بدریته وه که هۆکاریکه بۆ هه ره سهینانی پرۆسه ی دارشتنی وشه ی نوێ WFR که کورته کراوه ی - Word formation rules یاساکانی دارشتنی وشه. لیره دا رووبه پرووی مه رجه کانی دارشتنی وشه ده بیته وه، بۆیه تیزی blocking ئەو هۆکارانه ی داده پۆشی که رۆلیان له ریگریه ده بی. ده کری بلۆککردن بۆ ئەوه بگه ریته وه، که به ر له دروستکردنی وشه نوێیه که پیشتر وشه یه کی تر هه بووه نیک له و وشه یه. بیگومان وشه به گشتی پشت به یاساکانی مۆرفۆلۆجی ده به ستی، دارشتنی وشه ی نوێ پشت به یاسا ریخه راوه کان ده به ستی، په یوه ندییشی به وشه هه بووه که وه ده بی، له وه ی هه ردووکیان ئەندامن له که تیگورییه کی فه ره نه نگه گه وره تر، ریگه نه دان و ریگه دان به وشه نوێیه که پشت به واتاکانی ده به ستی (AronoF (21 : 1976 به واتابه کی تر کاتیک وشه یه ک داده ریژری، ئایا هیچ کویتیکی فه ره نه نگه ی له به رامبه ردا هه یه له زمانی ئینگلیزی دا :

نهر glory ناو نه مری glorious ئاوه ئاوا

ده کری ئاوه ئاوا که glorious به هۆی پاشگری (ness) بکریته وه به ناوی gloriousness، به لام دوا ی وه رگرتنی (ous) که ده یکات به ئاوه ئاوا ناتوانی پاشگری (ity) وه برگی ت واته *gloriousity هه ره س بهینیی.

به لام به ر له وه رگرتنی (ous) ده کری به شیوه ی glory ده ربه کویت. ئەوه ش جوړیکه له په تکردنه وه ی هاو واتاکانی وشه، که ده کری له چوارچی وه ی تیوری «word - based morphology» لیکدانه وه ی بۆ بکری ت.

ده کری پرۆسه که به و شیوه ی خواره وه بخره یه پروو :

X + ous pre-existing noun(- ity noun (ness

هه‌لده‌دات که شیوه‌یه‌کی فەرهنگی به‌پیتی یاسایه‌کی مۆرفۆلۆجی وشه‌یه‌کی تر داده‌پێژی. ئەگەر ئیمه ئه‌وه‌کانی پێشتر ئاراسته‌کانیان بگۆڕین.

cuious → Curiosity خۆه‌لقورتیهر

gloriosity but glory → Glorious * نه‌مر

ئه‌وانه ئه‌وه‌ی دیارن له‌ زمانی ئینگلیزی، به‌لام ئه‌وه ئه‌وانه زیاتر له‌ زمانی یابانی دیار و پرونترن. ئه‌وه جوهره شیکردنه‌وانه زیاتر له‌ مۆرفۆلۆجی دابه‌شکارانه Distributed Morphology ده‌رده‌که‌ون

۳-۱: مۆرفۆلۆجی دابه‌شکارانه Distributed morphology

ئه‌وه مۆده‌له له‌لایه‌ن Halle and Marantz سالی ۱۹۹۳ وه‌کو ریبازیک‌کی شیکردنه‌وه شکانده‌وه‌ی گیره‌که‌کاندا خسته‌پانه روو بریتییه له :

۱- له‌ پۆنانی سه‌ره‌وه‌ی سینتاکسدا که به‌ s- (ss) structure ناو ده‌برێ، مۆرفیمه‌کان وه‌کو گرێی لاهه‌کی و گرێ په‌راوێزییه‌کان ده‌رده‌که‌ون (terminal nodes)، له‌گه‌ل ده‌سته‌یه‌ک سیمای مۆرفۆسینتاکسی یه‌ک ده‌گرن، به‌بێ به‌ستنه‌وه، یان به‌ هیچ سیمای و تابه‌تییه‌کی ده‌نگساز. ۲- ئاستی ناوه‌ند له‌ ئیوان ئاستی (ss) و فۆرمی ده‌نگی (PF) له‌ ئاستی مۆرفۆلۆجی، یان پۆنانی مۆرفۆلۆجی (ms) که تیایدا یه‌که فەرهنه‌نگیه‌کان ده‌رژێنه ئه‌وه ئیوه‌نده (شوێن و ده‌رده‌گرن) له‌میان‌ه‌ی هاتنه‌ ناوه‌وه‌ی یه‌که فەرهنه‌نگیه‌کان، له‌وه‌ی که مۆرفیمه ئه‌بستراکته‌کان به‌پیتی داواکارییه سینتاکسیه‌کان و تابه‌ته‌ندییه ده‌نگیه‌کان دێنه کایه‌وه.

۳- له‌ نه‌خشه‌ کێشانی له‌ (ss) هوه بو (ms)، مۆرفیمه نابه‌رجه‌سته‌کان (که هیشتا له‌ مێشکدایه و نه‌بۆته مۆرفیم) ده‌که‌وێته ژێر رکیفی گه‌لێک هه‌موارکردنه‌وه‌ی جیاواز various kinds modification، بو ئه‌وه‌وه‌که به‌شیک له‌وه نه‌خشه‌ رینگه‌یه دێته ناوه‌وه، که له‌وانه‌یه مۆرفیمیکی نوێ له‌ خو بگرێ، بو ئه‌وه‌وه‌ی هاتنه ناوه‌وه‌ی مۆرفیمی ریکه‌وتن (agreement morphemes). به‌ له‌بریدانانی (adjunction) ی مۆرفیمیکی له‌ شوێنی یه‌کت، وه‌کو

من هات + م

ئیمه هات + ین له‌ بریدانانی مۆرفیمی ریکه‌وتن.

(Noun) (Adjective)

acrimony * acrimonious بریندارکه‌ر
acrimony * acrimoniousness

glorious *Glorious نه‌مری

Fallacy Fallacious *فریودان

space Spacious * فراوان

Fury Furious * درنده‌

بروانه (Katamba: 2006 : 75 .)

ده‌کرێ هه‌مان دیارده له‌ زمانی کوردیی به‌دی بکرێ.

ناو ئاوه‌ئاو / ئاوه‌لکار ناو

پیاو پیاوه‌تی * پیاوه‌تیانه

پیاو پیاوانه * پیاوانه‌تی

ئیمه له‌وه‌به‌شه‌دا ئه‌وه‌ی کوردی که‌متر دێینه‌وه، چونکه زیاتر خسته‌پانه‌وه‌ی لایه‌نی دیارده‌ی بلۆککردنه‌وه، میکانیزی کارکردنی ئه‌وه دیارده‌یه و ئه‌وه تێۆرانه‌ی په‌یوه‌ستن به‌وه دیارده‌یه‌وه.

۲-۱: کاریگه‌ری بلۆککردن The blocking effect

هه‌ندێ جار تێۆرانه‌کان به‌ زاراوه‌ی جیاواز له‌ بواری به‌ کوته‌کردن کار ده‌که‌ن، به‌پیتی ئاستی وشه‌که و ئاسته‌کانی زمانه‌که شیکردنه‌وه‌کان لیکدانه‌وه‌ی بو ده‌که‌ن : له‌ به‌خشته‌کردنی Paradigm ی ده‌مکاته‌کان له‌ زمانی ئینگلیزی به‌وه جوهری خواره‌وه‌ی ده‌که‌ته‌وه

a. Walk + (past) → walked

b. bend + (past) → bent , bende

bended *

به‌پیتی یاسای (a bended) لیک نادریته‌وه، لێره‌دا سه‌باره‌ت به‌وه وشه‌یه (bend) یای (b) ی یاسای (a) هه‌لده‌وه‌شیتته‌وه و کوته‌ی ده‌کات.

به‌پیتی پێزانانی دێرین بلۆککردن (blocking) بێرۆکه‌ی خود برکیی (competition - منافسه) ی ئیوان وشه‌کاندا، هه‌رده‌م شیوه‌ ساده‌کانی زیاتر به‌سه‌ر شیوه‌ ئالۆز و دارپێژراوه‌کان زیاتر به‌هه‌ند داده‌نرێ و له‌ پێشترن (بروانه

(Mouton : 2014 : 4

به‌ واتایه‌کی تر بلۆککردنی مۆرفۆلۆجی کاتیکی سه‌ر

به شیوهی (V INFL) بخریته پروو
[+past], ed.

لهو پرۆسهیدا به پیتی ئه و پریازه و اگریمانده کهری که
(INFL) هه لگهری ده مکاتی رابردوو، واته تایبه ته ندیی
رابردوو له خو ده گهری [+past] دواتر هاتنه ناوه وهی یه که
فه ره نه نگیه که، که دواتر گیره کی (- ed) دینته ناوه وه بو
ناو INFL که له ریگه ی ده روازه فه ره نه نگیه که وه جیه جی
ده کهری.

که ره سه ته ی ژماره numerous arguments له به رامبه ر
ئهو پریازه که بو شکانده وهی که ره سه ته کان ده رده که ویت،
بو زیاتر روونکرده وهی راستیه که که بوچی له کرداریکی
وه کو (SING) گۆرانی وتن بوچی پاشگری [- ed]
ده رناکه وی (1996 spence) وای بو ده چی که وه به پیتی
بو چوونه کانی Halle and Marantz 1993 چونکه پاشگری
ده روازه فه ره نه نگیه که لی ره دا سفره سه یری ئه وا دارشته ی
خواره وه بکه :

∅ , [+past] contextual restriction : y + __

Where y = sing , drive , etc

به واتای ئه وهی

∅₁ , Y + __ : کۆته نده سیاقیه کان [+past]

سفر

له و شوینته ی y یه کسان ده بی به و کردارانه ی له جوړی
sing , drive , take , ئه وه ی پیوستی به روونکرده وه یه
هه یه که وا، هیما ی (X) بو ئه و کردارانه ن که به [ed]
ده کهرین به رابردوو، که چی (y) بو ئه و کردارانه یه که به
[ed] ناکهرین به رابردوو.

پارچه راسته هیللی "____" ئه و ژینگه یه ده کهریته وه،
که ئایا کرداره که له چ جوړه کرداریکه Y / X بو نموونه
کاتی رابردوو ی ئه و کردارانه :

Sing → sang

Drive → drove

Take → took

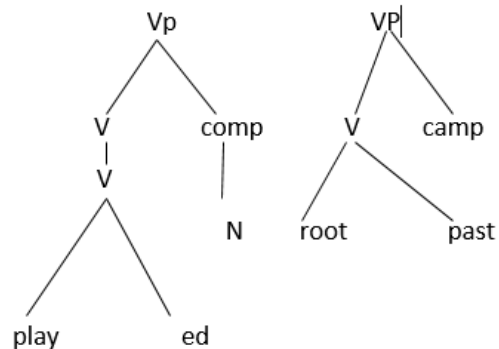
ئهم کردارانه گهر بپرینه سیاقیکی (X) هوه، ئه و کاته
رووبه پرووی کۆته نده ی یاسای [+past], ∅، ده بیته وه به

هاوینچکردنی مۆرفیمه ریژمانیه کان tensed که
هاوسیه تی کرداره که ده کات (adjacent v). به لیکدانی
دوو مۆرفیم له مۆرفیمیکدا، که به دیارده ی (merging
- لیکدان) ناسراوه، یان که رتکردنی (splitting) ی یه ک
مۆرفیم بو دوو مۆرفیم. (سه باره ت به (merging)، هه ندی
جار وه کو به شیخ له جولاندن (move) سه یر ده کهری،
له به رامبه ر ئه و راستیه ی که وا رسته له ژماره یه کی
بیکو تایی فره یز دپته دارشتن کاربگه ربیه کی گه وره ی
له سه ر تیوره کانی زمانه وانی دروست کرد، به ده سه ته کردنی
کرده زمانیه کان به گریدانی (به لایه نی که م) دوو توخم بو
ناولینانی هه ر ده سه ته یه ک ئه و کرده یه لای چۆمسکی به
کرده ی لیکدان (Merg) ناو ده بری (78 : Cedric 2006).

بو نموونه : هکه → ده بی به سه ره ی لیکدانه که
گول ← هکه

4- له کاتی هینانه ناوه وه ی یه که فه ره نه نگیه کان
گریمانه ی ئه وه ده کهری که کۆته نده بکریت، که واته کاتی
دوو مۆرف که بکریت بخرینه پرۆسه که وه هه ردووکیان
ده خرینه لیستی ئه و مۆرفیمه وه.

5- جاری یه که م یه که فه ره نه نگیه که شوینتیکی پی
ده دری، هینانه وه ی مۆرفه کان ده بنه بابه تی بزوینه ری
هه موار کردنه که (پروانه 4 : Spencer & zwicky 2007)
به پیتی ئه و پریازه ده مکاتی رابردوو ی کرداری ئینگلیزی
له play -ed به و شیوه یه ده رده که ویت و له نه خسه ی
(ss) هوه به ره و (ms) وه کو نامازه مان پین دا له مۆرفیمه
ریژمانیه کان هوه ده شکیته وه به کرداره که وه ده لکی، ئه وه ش
له گری کرداره وه ده بی :
مه به سه ت له گری کرداری

ئەوێش لە ژێر پۆشنایی دوو مەرجدا دەبێ.

۱- دەبێ بنجە کە تاک پڕگەیی بێ - monosyllabic

۲- دەبێ بنجە کە بە دەنگێکی گیراو (وەستاو، خشۆک یان نەرم

Affricate fricative stop obstruent

کۆتایی بێت، کە لەوانەشە دەنگێکی زڕینگۆک - sonorant لە پێشەوێت وەکو دەنگە گۆتیەکان یان زرنیگاوەکان

ئەو کۆتەبەندە دەنگسازییە ئەو دەنگە یەنی، کردارەکان لیستی (a) ڕینگە پێدراو، بەلام لیستی (b) نا.

نووسینی دەنگی

a- black-en /blæk-θn/ whrit-en /wait-θn/

سپی هەلگەران رەش هەلگەران

damp-en /dæmp-θn/ hard-en /ha: d-θn/

رەق بوون تەر بوون

zuiet-en /kwait-θn/ /ength-en // eŋθ-n /

کشان هیوربوونەو

ئەو کردارە ڕینگەیان پێ دەدرێ، هەردوو مەرجە کە تێدا

بۆ ھونە damp یە ک پڕگەییە و کۆتایی بە دەنگی وەستاوی /p/ / ھاتوو، /m/ دەنگێکی (لوت) ییە پێش دەنگی /p/ دەکەوێت.

بەلام ئەو وشانە خوارەو ڕینگە پێ نادری.

لاوازون

b- * dry -en /drai -θn * dimm-en /dim-θn/

*green-en /gri: n * blue-en /bluiwin/

شین بوون سەوز بوون

لەلایەکی ترەو پاشگری (-ly) لەو پاشگرە چالاکانە دەچێتە سەر ئاوەلناوەکان دەیکات بە ئاوەلکردار ئاوەلکردار ئاوەلناوە

Grand grandly

elegant elegantly

پێکوپێکانە پێک و پێک بە گەرەبی گەرە

Fierce fiercely

serious seriously

واتای ئەوێ ئەو یاسایە بە سیاقی (X) شی دەکرێتەو بەلۆک دەکرێ (بڕوانە 1995: 71 Spence). ئیمە کاتیکی یاسای دوو مە وەر دەگرین، واتە [past] مامە ئە لەگەل گۆرانی بزویئەکان دەکەین، سەری کۆتەبەندی سیاق (Ø) زۆر لە (- ed) سنووردارترە، بۆیە ئەو هەلئەبژیری بۆ خستە ناوێی INFL بۆ ھونە لە قەدی ئەو کردارەنی لە جۆری (sing) ن، گۆرینی لە (i) ھو بۆ (ae) لە sang ئەو بە ھۆی یاسایەکی ھەموارکراو دەبێ :

Vowel → /æ / in the context - x __ y + [+past]

where

X- vowel - y = sang

Sit → sat

ئێرەدا دەبێ ئەو بەکەین کە وا «x» قەدە، (past t) y، بەلام ئەوێ تێبینی دەکرێ ئەوێ :

لە یاسای (۱) [+past]، - ed

ھاتنە ناوێی (-ed) بۆ ناو INFL زیاتر پێوەلکاند زیاد کردنەو لە دەرەوێ قەدە کە دەبێ

-ed + play → play + ed

بەلام لە یاسای (۲) کە تێیدا پێشگرە کە “سفرە گۆرانە کە لە خودی قەدە کە خۆی پوودەدات، کە تێیدا بزویئە دەگۆرێ بۆ جۆرێکی تری بزویئە (ھەمان سەرچاوە 75).

لەسەر ھەمان بنەمای لۆجیکی سەرەو ھەرەس ھێنان لە کۆکردنەوێ (کو) کردنەو لە سیستەمیکی پێکوپێکاندا تارادەیک پووبەپووی ھەمان یاسای بلۆککردن و کۆتکردن دەبێتەو. چەمکی بلۆککردن دەتوانی زیاتر بخرێتە بەر پۆشناییەو لەوێ کە بە ھۆکاری جیاواز دێتە کایە، ئەم ھۆکارانە. ھۆکاری دەنگساز و وشەسازی، واتاسازی دەگرێتەو

۱-۴-۱: ھۆکاری دەنگساز

بلۆککردن ھەندێ جار بە پالئەری دەنگساز دێتە کایەو، 1971 siegel, 1973 Halle, تێبینی ئەوێیان کردوو کەوا ئەو کردارەنی لە زمانی ئینگلیزی، کە پێدا ھەلچونەو - inchoutive دەگەینن زیاتر بە یاسای to «begin to x» لێک دەدرێتەو، واتە دەستکردن بە کارە،

a-kim is sick b- kim is ill

هاوواتان له هه ندى سیافدا ده كرى له برى ill , sick
به كتر به كاربهینى

Kim is sick

(sick predicate adj)

Kim is ill

(ill predicate adj)

ئاوه ئناوى گوزارهیین
به لام له نموونهی

Kim is a sick child

(sick = attributive adj)

ئاوه ئناوى دانه پال

*kim is an ill child

(ill = attributive adj)

بار ill ئه و سیفه ته نادریته پال منداله كه چونكه ill
ده نوینى.

بۆ نموونه پروانه (katamba : 2006 : 235)

۱-۴-۲: هۆكاری مۆرفۆلۆجی Morphological factors

تایبه تمه ندىیه وشه سازیه كان له وانه یه بیته مایه ی
رێگرتن له جینه جینکردنى یاسا، بینگومان مۆرفیمه
ئه سلیه كانى زمانیکى دیاریکراو native morphemis په فتار
ده كات، ده شکرى بۆ بنجه زمانه ئه سلیه كه، یان زمانه
بیانییه كه زیاد بکری، ئه وهش له سه ر دوو بنه ما ده بن :

۱- هه لپژاردنى ئه و بنجه ی هه لیده بژیرى

۲- واتای ئه و وشه ی كه ده ته وى به گیره كى بکه یته .

بۆ نموونه :

هۆش + مه ند هۆشمه ند خاوه ن هۆش

عه قل + مه ند عه قلمه ند خاوه ن عه قل

بیر + مه ند بیرمه ند خاوه ن بیر

به لام بۆ دارشتنى

*شه ر + مه ند

ئه گه رچى « شه ر» به وینه ی و وشه كانى پشته ر « ناوه »،
به لام «مه ند» وه كو پاشگرێك سیافیکى تایه ت ده سه پینى
به سه ر ئه و وشانه ی كه هه م وه كو واتای گونجاو، هه م
وه كو بنج هه لیانده بژیرى

به جدی جدی درنده یی درنده

پروانه (71 : katamba 2006)

كه واته ده چینه سه ر ئاوه ئناو بۆ ئه وه ی بیکات به
ئاوه لکردار، ده كرى له زمانى كوردی چه ند نموونه یه ك
نزیك له و نموونه بیته وه
بۆ نموونه :

شه و + ئانه شه وانه

رۆژ + ئانه رۆژانه

لیره دا گۆرینى كاته بۆ نه ریت دووباره بوونه وه، به لام
كه ده چینه سه ر بنجى ناو ئه و كاته [انه] هاوینیه ك
دروست ده كات، و ئه ركه كه ی به واتا كه وه ده گۆرى :

كوپ + انه ← كورانه

كچ + انه ← كچانه

ژن + انه ← ژنانه

پیاو + انه ← پیاوانه

سیفاتیکی به رده وامی ده لکینی به ناوه كه، و هه م وه كو
ئاوه ئناو، و ئاوه لکردار مامه له ی له گه لدا ده كرىته .

پیاویکی پیاوانه (ئاوه ئناو)

ئه و پیاوانه کاره كه ی کرد (ئاوه لکردار)

له لایه كى تره وه 1987 carstairs له پرۆسه یه كدا
جیاوازییه ك له نیوان مۆرفیمه ریزمانیه كان ده كات له ژیر
چه تری بنه ماى Inflectional parsimony principle واته
بنه ماى په زیلی مۆرفیمه ریزمانیه كان به لام لیکدانه وه ی
بنه ماكه خو ی له وه ده بیته وه، كه وا دوو مۆرفیمی
ریزمانى ئه گه ر له دابه شه بوونی ته واو كه رانه دا بوون، به
واتای ئه وه ی مۆرفۆلۆجى ریزمانى، ته نیا له نیوان دوو
فۆرمدا، یه كیان هه لده بژیرى بۆ ئه وه ی سیما و تایه تیه كى
مۆرفۆسینتاكسى بداتى. بۆ نموونه (په گه ز، ژماره، كات،
ریشه. 67 : Carstairs 1987)

به واتای ئه وه ی، ئه وه ی ناکرى له هه مان كاتدا دوو
ئه ركه به كه ره سه تیه ك بدریت، بۆ نموونه

نازاد مردوه و نه خو شه

نازاد خویند بووی بۆیه ده رچوو.

نازاد خویندوو یه تی و خویندبووی.

له ئینگلیزی هه ندى نموونه ده دات

کور چاوشین

One - armed (bandit)

رێگر یه ک قۆل

Three - legged (stool) کورسی بێ پشت (دوو پێ) سێ پێ

Red - nosed (reindeer) جۆرێکه له ئاسکه لوت سوور

Red - haired (woman)

ئافرهت قژ سور

ئه گهر سهیری ههردوو ستوونه که بکهین، ستوونی

لای چهپ دارپشتن وشه کان ده گهیه نی، که چی لای راست

مه به سه ته که ده گهیه نی، هه ندی جار دارپشته که به پێی

یاسای دارپشته که نابێ، له بهر ئه وه مه به سه ته که نادات

به ده سه ته وه

*two - carred (family) (for a family with two cars)

خیزانیك خاوهن دوو ئۆتۆمبیلن

لیسته کانی سه ره وه زیاتر له ئه ندامانی له ش وه رگیراون،

بۆیه مه به سه ته که ده گهیه نی که چی دواموونه مامه له ی

کرداری له گه له ناوی ئۆتۆمبیل کردوو.

که له کرداریکی رابردووی ته واو داده پێژریت. (بروانه

(katamba: 2008: 71)

نموونه له زمانی کردوو

ده ست رۆشته و (خاوهن هیژ)

دایک مردوو (هه تیو)

له کوردی وا باوه که مندال زیاتر به دایک هه تیو

ده بی.

له لای به شیک له زمانه وانه کان، ئه وه دیارده ی بلۆککردنه

به ته لارسازی رۆنانی ئاسته کانه وه ده به سه ته وه. ئه وه رپیازه

تیوریانه ی که به شیوه یه کی جیاواز کاریگه ریی بلۆککردن

روون ده که نه وه. له و بارانه ی که وا وشه ده توانی

فره یزه کان بلۆک بکات، به پێچه وانه شه وه، هه موو ئه وه

بۆچوونانه ش له وه دا کۆ ده بنه وه، که پێی وایه ده سه ته یه ک

سیمای رسته سازی و واتاسازی چپوه یه ک دروست ده که ن،

ئه وه چپوه یه کۆمه لیک خانه - " cells " یان چال -

slots " له خو ده گری، که ئه گه ری هه یه که ره سه ته ی

جیاوازی لێ دروست بی، ئه وه رپگری و به ره به سه ته ئه وه

Embick, D and A Marantz, A (2008) Architecture and blocking MIT press direct

ساز له ره گی چاوی « ساختن » فارسی وه رگیراوه.

له کوردی ده کری :

وه کو سازان سازاندن به کار به یترێ.

بۆ نموونه له دیارده ی نه رمکردنه وه ی ده نگه قورگییه کاند

/k/ هه رده م له گه له ده نگی /c/ وه کو /s/ ده درکیترێ، ئه وه

هه رده م به وشه لاتینی و فره نه سیه کان کۆتبه ند ده کری

دیارده ی k, velar softening ده گۆرێ بۆ.

/s/ velar softening

/k/ → [s]

به ره له پاشگری سه ره تا له گه له ده نگی بزوینی نزمی

پیشه وه ی وه کو [i]

سهیری ئه و نموونه ی خواره وه بکه.

[k] [s]

گالته جار cynicism → Cynic cynical

زۆر گرنگ criticism , criticize → Critic critical

ده مارگیر Fanatic fanaticism

پاکیزه Ascetic asceticism

گومانکه ر Sceptic skepticism

(Embick & Marantz 2008: 53)

۳-۴-۱: هۆکاری سیمانتیکی semantic factors

به هه ند هه لگرتنی لایه نی سیمانتیکی له گه له پرۆسه ی

دارپشته ی وشه دا دوچاری پیکدادان ده بن، ئه مه له لایه ک،

له لایه کی تره وه پرۆسه ی رۆنانی وشه لیکدراوه کاند

له دارپشته یان به زیادکردنی مۆرفیمی (-ed) له رابردووی

ته واوا،

سهیری ئه م نموونه ی خواره وه بکه :

Short - sleeved (shirt) کراس قۆلکورت

Sort - sighted (man)

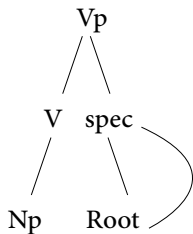
پیاو کورتبین

Green - roofed (house)

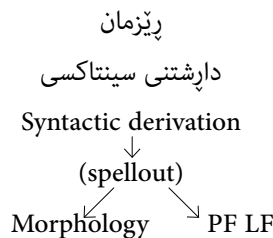
خانوو میچی سه وز

Blue - eyed (boy)

که رهسته به کی تره وه. (سه ره) جوړی که رهسته که ی دیاری بکړی ئەمهش پیی دهوتری شیکردنه وهی فرههنگی لیکدانیک له نیوان په گی کردار و که ده بیته سه ره ههروه ها به رکاری DP به و جوړه سه ره ناوده نړی، چه مکی دواي بوچوونه کانی 1997 Marantz , 2005 borer , 2013 کهوت له و باره یه وه په گ له وه لاوازتره که به ته نیا ناو ده بری، بویه له پال بوونی کرداره که ناوی لی ده نړی، سه ره تا به رکار لیکدانیک ی ناوه کی وه ده گری / interna merge, ده چیت بو شوینی (spec) ی (vp) بیه که، بو ههونه :

تیمه به پیی بنه ماکانی مۆرفۆلۆجیی دابه شکارانه کهرتی بنجی سینتاکسی رینازیک ی چیه چیکه رانه یه به لایه نی که م هه ندی که رهسته ی ده نگسازیی دواکه وتوو له پرۆسه ی دارشتنی رسته دا، که به ره و که ناری دره خته که، یان په راوړزی هیلکاریه که شوینیک ده گری، گریکان (nodes) به ده ستپیک و سه ره تاکان سینتاکس داده نړی له پرووی دارشتنه وه، هه ندی له پرۆسه و کرده مۆرفۆلۆجییه کان ده بنه به شیک له پیکه پنی pf له ریزماندا

ئه و گریانه ی که له کاتی دارشتنی سینتاکسیدا جیگۆرکیان پی ده کړی دوو جوړن، مۆرفیمه نه رکیه کان functional morphemes، و په گه کانن کو تاییه کانی دارشتن terminal ا. مۆرفیمه نه رکیه کان، ئەمانه له پرووی دیاریکردنه وه

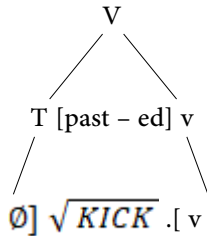
کانه ده رده که وی که فۆرمیک ی وشه یه کیک له و چال یان خانانه پر ده کاته وه، له لایه کی تره وه هه ندی پرووی لیکچون له که رهسته ی ترده ده رده که ویت، به واتای ئەوه ی فۆرمیک به رامبه ر فۆرمیک ی دژ به و فۆرمه ده وه ستی، له به رامبه ر ئەو لیکچون و دژیه کی فۆرمه کان دوو په هه ندی سه ره تایی هه ن که ده بی له جیاوازی نیوان بلۆککردن به هه ند هه لگیری:

(1) برو قه باره ی ئەو که ره ستانه ی که له م فۆرم و شوینه دا ناکوکن، یان خود برکی ده که ن (compete with) به هه ند هه لده گیری کاتی ده رکرده یه کی دروست به ده ست دینن (له و باره یه وه له به رامبه ردا که رهسته یه کی تر که دروست شیوه به ندکراوه نایا به ناریزمانی ناوزه دکراوه له کاتی مملاتیکه دا، جا نه گه ر به ناریزمانی مارکه کرابی ئەو کاته ده که ویت (بروانه Embrick and Martnz 2008: 3). وه کو پیشتر ئاماژه مان پی کرد دیارده ی بلۆککردن به شیکه له هه لوه شانده وه ی یاساکان، یان کو ت خسته سه ره هه ندی له و یاسایانه ی که هه یه، ئاماژه مان به وه ش دا، که هوا بلۆککردن زیاتر له چوارچپوه ی مۆرفۆلۆجی دابه شکه رانه (Dm) ده بی ئاماژه به وه بکه ین، که سه ره تایی سه ره له دانی، یه که م دارشتنی چپوه ی تیوری ئەو تیوره (Dm) له تیزی دکتۆراکه ی 1991 bonet پروون کراوه ته وه، به لام له سه ره دهستی گه لی زانای تری وه کو Marantz , halle 1993 که باس له به شیک له که رهسته ریزمانییه کان ده که ن.

Dm زیاتر له سه ره دهستی، 2001, borer, 2005, halle 2007 noyer, 1997 marantz, 1997 2006 marantz, embick, 2017 bobaljik, 2015, 2012 kramar, 2012, embrick, له نیو که سانی ترده Dm ریکخسته وه یه کی بنجی تری به خووه بینی له باره ی ریزمانی به ره مه ی تانه وه بو هه ونه 1995 chomsky, 2000, 2001، که جیا له وانی تر ئەو ناستی مۆرفۆلۆجی زیاد کرد وه کو

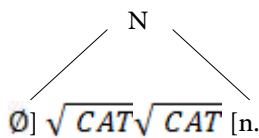
پرووبه پرووبونه وه یه ک له نیوان سینتاکس و مۆرفۆلۆجی (بروانه Marantz 2013 : 18 and matushansky). به پیی بوچوونه کان په گ (root) به که رهسته یه کی بیلایه ن داده نړی، به لام به دامالراوی ده رناکه وی، ده کړی به پیی گریدانی به

سیماکه‌ی / ناولینانه‌که‌ی ده‌خه‌ینه‌ی روو له‌پال خێرای لایه‌نه فۆنۆلۆجیه‌که‌ و به‌ستنه‌وه‌ی به (VI) هوه، لێره‌دا بۆ نموونه. بۆ نموونه کرداری kicked له‌ زمانی ئینگلیزی.

وه‌كو له‌ سه‌ره‌وه‌ دياره‌ ئيمه « ره‌گ » كه‌ تىگۆرييه‌كى سروشتى وه‌رده‌گرين ئەندامى پۆله‌كه‌ (پۆلى كراوه‌) كه‌ تىگۆرييه‌كانى - ناو، كردار، تد بریتين له‌ ره‌گ به‌ كه‌ تىگۆرى دييه‌وه‌، پیناسه‌ی سه‌ره‌ ئه‌ركه‌يه‌كان Function head ده‌كه‌ن سه‌ره‌ی وه‌كو v,n . تد. (بروانه 5: 2005: Arad). بۆ نموونه ناوی cat ناویكى ئالۆزه‌ كه‌ له‌ ره‌گيک، و كه‌ تىگۆرييه‌ك پيک دى. پیناسه‌ی (n) ده‌كات دواتر فۆرميکى ده‌نگسازى ده‌كات Ø - له‌ جوړه‌ ره‌گه‌ تايبه‌ته‌.

The Root + $\sqrt{CAT}$ a noun

به‌مه‌ش ئيمه‌ گريمانه‌ی ئه‌وه‌ ده‌كه‌ين كه‌ وا هه‌موو گريکان Roots ده‌بن له‌گه‌ل كه‌ تىگۆرييه‌ك يه‌ك بگريته‌وه‌ بۆ ئه‌وه‌ی پیناسه‌ی سه‌ره‌ ئه‌ركيه‌كه‌ بکات.

بریتين له‌ كه‌رسته‌ی بى سيمای فۆنه‌تيكىن. به‌ وینه‌ی [past و دوو [past - ed] يان [pl - ى] يان سيماکانى كه‌ گريى ديارخه‌رى "D" determine دروست ده‌كه‌ن بۆ ئامرازى ناسراوى زمانى ئینگلیزى «the» لێره‌دا له‌ ده‌رکه‌وتنى (the) ده‌بیته‌ هۆى هه‌لوه‌شاندنه‌وه‌ی ده‌رکه‌وتنى (a) و (an) له‌به‌رده‌م ناوه‌ تاکاكاندا ب. ره‌گه‌كان : ئه‌وه‌ پۆليکى كراوه‌ پيک دینن، يان وه‌كو يه‌كه‌ی فه‌ره‌ه‌نگى "lexico" vocabulary ده‌رده‌كه‌ون. ئەوانه‌ ئه‌م يه‌كانه‌ ده‌گریته‌وه‌ وه‌كو :

$\sqrt{OX}$ يان $\sqrt{SIT}$ $\sqrt{CAT}$

ئهمانه‌ به‌ ليکسيم داده‌نرين، بۆيه‌ به‌پيتى گه‌وره‌ ده‌نووسرين، مۆرفيمي ئه‌ركى بریتين له‌ كه‌ تىگۆرى ئه‌ركى، به‌پيى بېرۆكه‌ی كه‌ره‌سته‌ باوه‌كان له‌ تيۆرى سينتاكسه‌كان. له‌ ناو پيکهيى (DF) ى ريزماندا، ئه‌و مۆرفيمانه‌ نواندنیکى فۆنۆلۆجیيانه‌وه‌ وه‌رده‌گرى. پرۆسه‌ی خسته‌ناوه‌وه‌، فۆنۆلۆجیه‌که‌ فه‌ره‌ه‌نگيه‌كان vocabulary insertion (vI) ئه‌و پرۆسه‌يه‌ يه‌كه‌ی فه‌ره‌ه‌نگى به‌كار دینى وه‌كو ئه‌وه‌ی له‌ وینه‌ی سه‌ره‌وه‌ خراوه‌ته‌ روو، كه‌ له‌ گرييه‌كه‌دا کاتى رابردوو [past] له‌ زمانى ئینگلیزى ده‌نوینى، ئه‌و كه‌ره‌ستانه‌ به‌پيى تايبه‌ته‌نديه‌كانى خۆيان کيکيکى ده‌كه‌ن ئه‌وه‌ ديارکړدنیکى به‌رز و سه‌رکه‌وتوه‌. ج. توخمى يه‌كه‌ فه‌ره‌ه‌نگيه‌كان سه‌باره‌ت به‌ کاتى رابردوو [past] T سه‌پرى ئه‌و نمووانه‌ی خواره‌وه‌ بکه‌ :

T [past] - ± { $\sqrt{LEAVE}$, $\sqrt{BEND}$, ... }

T [past] - Ø $\sqrt{HIT}$, $\sqrt{QUIT}$, ... }

T [past] - ed { $\sqrt{PLAY}$, $\sqrt{STOP}$, ... }

له‌ خسته‌ رووى کارىگه‌رى هاتنه‌ ناوه‌وه‌ی يه‌كه‌ فه‌ره‌ه‌نگيه‌كان، ئيمه‌ گرييه‌که‌مان له‌ پرسپاره‌که‌ و

ئەنجامه کان

ئەم توێژینهوهیه ئەم ئەنجامانهی خوارهوهی لێ دهکهوێتهوه:

1- هه موو ئاستهکانی زمان پۆلیان له دیاردەه کۆتبهندکردن ده بێت، بهلام کاریگهرییه که هه ره مه کی و له خووه نییه، به لکو به پیتی یاسای مۆرفۆلۆجی زمانه که ده بێت. ئاستی دهنگسازی به پلهی یه که مدایه له هینانه کابهی ئەم دیارده زمانیه.

2- له و شوینانهی که ئەگه ری ده رکه وتنی زیاتر له وشه یه که بنه مای ئابووری کردن پۆل ده گیرێ له هه لبژاردنی یه کیاندا.

3- کرانه وه و داخستنی کۆتاییه ره گه کان پۆلیان له وه رگرتنی جوۆری گیره که کاند ده بێ، واته له هه لوێستیکه زمانیدا وه رگرتن له پوو ی هه ندیکیان داده خات و له پوو ی هه ندیکه تریان ده کرێته وه. ئەوه ش یاسا مۆرفۆلۆجیه کانی زمانه که پۆل ده بینێ.

4- هه ندی جار له ده ره وه ی پێزمانی زمانه، سیاق پۆلیکی به رچاوی ده بێ له دیارده ی کۆتبه ندکردنه که. 5- گه ر ئیمه سه یری هه ردوو دیارده ی کۆتبه ندکردن و به ره مه پینان بکه ین وه ک دوو لای هاوکی شه یه ک، که مونه وه ی هه ر لابه کیان به رودانی ئەو پتریان ده گرێته وه.

لیستی سه رچاوه کان

-Aronof, M. (1976). Word Formation in Generative Grammar.

-Arad, M. (2005). Root and Patterns Cambridge MA: MIT Press.

-Carstairs, A. (1987). Allomorphy in Flection.

-Cedric, B. (2006). Linguistic Minimalism: Beckenham OX Ford University Press.

-Embick, D. and Marantz, A. (2008). Architecture and Blocking MIT Press.

-Katamba, F. and Stonham, J. (2006). Morphology (2^{ne}), Palgravemacmilan.

-Katamba, F. and Stonham, J. (2008) Morphology (3rd ed).

-Matushansky, O. and Marantz, A. (2013). Distribution Morphology.

-Mouton, D. G. (2014). on Competition and Blocking MIT Press.

-Spencer, A. (1995). Morphological Theory. Oxford: Black well. Cambridge: MIT Press.

-Spencer, A. and Zwicky, M. . (2007). The handbook of Morphology. OX Ford: Blak well

الملخص

هذا البحث يحمل (عنوان تقييد التوليد اللغوي) وفي كثير من الاحايين تستعمل اكثر من مصطلح لدى اللغويين التقليدي وكذا الحال في اللغة الكوردية تستعمل وضع القيود، وقد تستعمل مصطلح المنافسة ومن الجدير بالقول بأن كلا المصطلحين يتقاربان من حيث المفهوم وآلية عملهما في اللغة، بحجج إن لم يكن هناك تنافس بين ما لفظت سابقاً و ما يستحدث آنياً من الكلمات فلا حاجة بنا لتقليد بعضهن. حاولنا جهد إمكاننا الولوج و بأمعان الي مضامين هذه الظاهرة والخوض في معطياتها و علنا نعطي ملامح واضحة الباحث الكوردي للوقوف في اللغة الكوردية. بعد مقدمة وجيزة يتوزع البحث على اربعة فصول وكالاتي: الفصل الاول عبارة عن تمهيد بعض تفاصيل الظاهرة مقترناً بنماذج من اللغة الإنكليزية، الفصل الثاني تستعرض الباحثة مدى تأثير هذه الظاهرة على الظواهر اللغوية الاخرى، كظاهرة الجدولة في اللغة، الفصل الثالث عبارة عن عرض مفاهيم حول الصرف التوزيعي، عبارة على تسليط الضوء على المستويات اللغوية اذي له دور في خلق هذه الظاهرة، كالمستوى الصوتي و الصرفي و النحوي و الدلالي عرض النتائج المنتقات من البحث، درج المستخلصات باللغتين العربية و الانكليزية وتصنيف المراجع تكون خاتمة البحث.

Abstract

This research titled (Restriction of Linguistic Generation), and in many cases more than one term is used by linguists -1Restriction, and the same is the case in the Kurdish language, using the term restriction, -2It may use the term competition, and it is worth saying that both terms are close in terms of concept and the mechanism of their work in the language, with the arguments that if there is no competition between what was previously pronounced and what is created simultaneously from the words, then there is no need for us to restrict some of them. We tried our best to access and carefully the contents of this phenomenon and delve into its data, publicly giving clear features to the Kurdish research to find out the origin of the phenomenon in the Kurdish language. After a brief introduction, the research is divided into four chapters as follows: the first chapter is an introduction to some details of the phenomenon associated with examples from the English language. Distributive, a phrase that sheds light on the linguistic levels that have a role in creating this phenomenon, such as the phonetic. Morphological, grammatical and semantic levels. Presentation of the results extracted from the research, the inclusion of abstracts in Arabic and English, and the arrangement of references is the conclusion of the research.